

doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2024.31.13

УДК 378.094.147.091.33:61

Фрицюк В. А.¹, Москвічова Ю. О.², Фрицюк В. М.³

Підготовка майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до професійного саморозвитку

Проблема професійного саморозвитку бакалаврів музичного мистецтва розглядається крізь призму готовності майбутніх фахівців до професійної інструментально-виконавської діяльності. Учитель музичного мистецтва постійно виступає в ролі виконавця, ілюстратора, концертмейстера на уроках і також позакласній роботі, використовуючи складний, різноплановий репертуар. Кожен урок в інструментальному класі пропонується будувати так, щоб студент міг самостійно ставити перед собою нові завдання і вчився розв'язувати їх – тому в пропонованій методиці підкреслюється необхідність розвитку мотивації самовдосконалення, стимулювання молодих фахівців до самостійної творчості.

Ключові слова: майбутні педагоги, професійна підготовка, професійний саморозвиток, бакалаври музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Рівень професійної кваліфікації майбутніх бакалаврів спеціальності 025 Музичне мистецтво значною мірою залежатиме від здатності самостійно торувати шляхи вирішення конкретних дидактичних завдань, виявляти нетрадиційне мислення, швидко знаходити вихід у проблемних ситуаціях, обирати оригінальні рішення – тобто від креативності. Здатність до творчості є актуальною професійною якістю майбутніх учителів, потребу в яких відчуває сьогодення освіта. Успіхів у професійній діяльності сьогодні може досягнути тільки той вчитель, який має високий рівень креативності, який відбувся як творча особистість. Водночас, досягнути професійного успіху неможливо, спираючись лише на компетентності, здобуті під час навчання в університеті. Для ефективної професійної діяльності впродовж життя майбутнім бакалаврам музичного мистецтва потрібен безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що проблема професійного саморозвитку не є новою, вона доволі широко висвітлена в психолого-педагогічних дослідженнях Л. Бондаренко, А. Бистрюкової, Т. Стрітьєвич, О. Колодницька, С. Кузікової, О. Остапчук та ін.. Формування творчої особистості вчителя музики в процесі професійної підготовки досліджувалося з різних позицій (Б. Брилін, Т. Завадська, В. Крицький, Н. Мозгальова, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Стратан, О. Щолокова та ін.). Психологічні особливості музично-виконавської діяльності розглядалися у працях В. Самітова, Д. Юника, Т. Юник та ін.. Водночас відсутні комплексні дослідження, присвячені дослідженню готовності до професійного саморозвитку майбутніх бакалаврів музичного мистецтва як важливої професійної якості.

¹ **Фрицюк Валентина Анатоліївна**, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. <https://orcid.org/0000-0001-6133-2656>

² **Москвічова Юлія Олександрівна**, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. <https://orcid.org/0000-0002-1303-8951>

³ **Фрицюк Василь Миколайович**, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. <https://orcid.org/0000-0002-4466-9019>

Мета статті – запропонувати методичний аналіз готовності майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до професійного саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що метою освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (освітньо-професійного) рівня спеціальності 025 Музичне мистецтво у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського є підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми з предметної галузі «Культура і мистецтво» в умовах спеціалізованої музичної освіти; формування загальнокультурної та професійної компетентності, навичок збирання та інтерпретації інформації, вибору методів та інструментальних засобів; застосування інноваційних підходів, необхідних для виконання практичних завдань у професійній діяльності. Освітня програма орієнтована на організацію і здійснення процесу музичного навчання в системі спеціалізованої мистецької освіти та формування здатності відтворювати власний виконавський досвід у професійній діяльності.

Навчання за цією освітньо-професійною програмою передбачає системне поєднання теоретичного і практичного (з проходженням виконавської, педагогічної та переддипломної практик) навчання з використанням ефективних традиційних та інноваційних авторських методик. Викладання здійснюється у формі роботи в малих групах, індивідуальних занять, лекцій, практичних занять із застосуванням інноваційних, інтерактивних, нових інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема *Google-сервісів*; використовуються проблемно-пошукові, дослідницькі методи навчання, які мають значні потенційні можливості для підготовки майбутніх фахівців у професійному саморозвитку.

Сформована готовність до професійного саморозвитку майбутніх бакалаврів музичного мистецтва позитивно впливатиме на розвиток інтегральної компетентності здобувачів, яка передбачає здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі музичної професійної діяльності або у процесі навчання, застосування системи інтегрованих художньо-естетичних знань з теорії, історії музики, педагогіки та виконавства тощо.

Підготовку майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до професійного саморозвитку тлумачимо як частину фахової підготовки, що наскрізно охоплює всі складники освітнього процесу педагогічного ЗВО як системи та здійснюється у взаємозв'язку із загально-педагогічною підготовкою.

Уважаємо, що проблему професійного саморозвитку майбутніх бакалаврів музичного мистецтва доцільно розглядати крізь призму готовності до його здійснення.

Розглядаючи поняття «готовність майбутніх педагогів до професійного саморозвитку», варто уточнити сутність поняття «готовність».

Складним особистісним утворенням, своєрідною системою, яка у своїй сукупності надає змогу певній особі виконувати більш чи менш успішно конкретну роботу, вважає готовність до трудової діяльності В. Моляко [5]. Питання взаємозв'язку саморозвитку особистості з самопізнанням знайшли відображення у змісті зарубіжних теорій особистості, представлених у роботах А. Маслоу і К. Роджерса. Їх провідною ідеєю є залежність процесу особистісного розвитку від чинників, що складають внутрішній світ людини, а дійові прояви зумовлені внутрішньою готовністю сприйняти зовнішній вплив і відреагувати на нього [12;

13]. Отже, у процесі спеціально організованої підготовки у педагогічному ЗВО має відбуватися формування готовності майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до безперервного професійного саморозвитку.

У контексті функціонального підходу психологічна готовність розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення відповідних результатів діяльності, тобто «готовність» визначається як психофізіологічний стан, що забезпечує швидкість актуалізації потрібного досвіду. За умов особистісного підходу готовність розглядається в контексті особистісних передумов успішної діяльності. Цей підхід передбачає вдосконалення психічних процесів, станів і властивостей особистості, які необхідні для ефективної діяльності, тобто готовність трактується як особистісне утворення, інтегративна стійка характеристика, що сприяє успішній діяльності [9].

Готовність студентів до професійного саморозвитку є, на думку К. Соцького, особливим особистісним станом, що передбачає наявність у студента мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої фахової діяльності, прагнення до розширення й поглиблення професійних знань і вмінь, спрямованість на вдосконалення індивідуальних якостей, необхідних у фаховій діяльності з метою успішного в ній просування [11].

Готовність до професійно-педагогічного самовдосконалення Т. Шестакова розглядає як цілісне, відносно стійке особистісне утворення, що є сукупністю взаємопов'язаних особистісних мотиваційно-ціннісних, когнітивно-інтелектуальних і операційно-діяльнісних детермінант безперервного фахового зростання учителя-вихователя, забезпечуючи оптимальну реалізацію самоосвіти, самовиховання, самоактуалізації та самоменеджменту в професійній діяльності педагога [14, с. 16].

Теоретичні дослідження наявних психологічних концепцій саморозвитку особистості дозволили С. Кузіковій стверджувати наступне: психологічні ресурси як сукупність можливостей розвитку вже існують у психологічній реальності людини, але для здійснення прогресивного особистісного саморозвитку потрібна їх самоактуалізація і встановлення між ними певних функціональних зв'язків. Звідси впливає важливість іншого боку цілісної системи саморозвитку особистості, структурні складові якого є мотиваційно-вольовими регуляторами саморозвитку, забезпечуючи переростання особистості в суб'єкта власних змін. Це – мотиви, цілі, засоби і готовність до саморозвитку [5, с. 158]. Погоджуючись з С. Кузіковою, вважаємо таку якість надзвичайно важливим моментом професійного саморозвитку особистості як актуалізованого, усвідомленого та керованого процесу позитивної особистісної зміни. При цьому важливо врахувати, що готовність до професійного саморозвитку фахівця забезпечується сформованою професійною перспективою розвитку та відповідає ціннісним орієнтаціям особистості.

Цілком погоджуємося з О. Остапчук, яка вважає, що орієнтирами й показниками вищої педагогічної освіти повинні стати не лише традиційні критерії – рівень знань, працевлаштування, а й прояв суб'єктності, внутрішніх механізмів саморегуляції особистості, її здатність до самореалізації. На думку науковця, однією з ключових проблем вищої педагогічної освіти є формування в майбутнього педагога готовності до професійного саморозвитку в процесі проєктування особистісних і професійних якостей. Зауважимо, що О. Остапчук акцентує увагу на такому явищі, як професіоналізація, під якою розуміє формування позиції, інтеграцію особистісних і професійних якостей у процесі виконання обов'язків.

Саме професіоналізація як психологічна категорія, на її думку, відображає процес саморозвитку особистості протягом життя, у межах якого відбувається становлення специфічних видів суб'єктної активності особистості на основі розвитку та структурування сукупності професійно орієнтованих характеристик, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування й регуляції в конкретних видах діяльності та на різних етапах професійного шляху [9, с.13].

У Книзі національної освіти України (за ред. В. Кременя) стверджується, що основна відповідальність за безперервний професійний розвиток лягає на *педагогічних і науково-педагогічних працівників*, функцією яких є відтворення і збагачення кадрового потенціалу держави. Саме до цієї категорії персоналу висувається вимога органічного поєднання (формальних, неформальних та інформальних) можливостей різних складових системи педагогічної і науково-педагогічної освіти [6].

Так, О. Колодницька вважає готовність до професійного саморозвитку неперервним, цілеспрямованим процесом, який ґрунтується на свідомому прагненні до особистісного й фахового зростання і характеризується єдністю когнітивного, емоційно-особистісного, діяльнісно-поведінкового компонентів, здібностями особистості, її духовним та інтелектуальним потенціалом, інтересами, переконаннями, прагненнями й виявляється в активній, творчій позиції щодо пізнання навколишнього світу [7, с. 14].

Готовність майбутнього вчителя до професійного саморозвитку Л. Бондаренко розуміє як інтегровану професійну якість фахівця, яка проявляється у мобілізації духовних сутнісних сил особистості, характеризує наявність і певний рівень мотивації, цінностей, знань, умінь, досвіду самотворчої діяльності, забезпечує здійснення та високу ефективність професійного саморозвитку у відповідній діяльності [1].

О. Остапчук визначає готовність до професійного саморозвитку як здатність майбутнього вчителя здійснювати цілеспрямовану рефлексивну діяльність, пов'язану з проектуванням і реалізацією якісних змін своєї особистості як носія педагогічної культури, корекцією педагогічної діяльності, подоланням бар'єрів, контролем поточних змін і співвідношенням результатів з тенденціями розвитку педагогічної культури в цілому [10, с. 15].

Узагальнення вищенаведених підходів науковців дає підстави вважати «готовність до професійного саморозвитку» здатністю особистості реалізувати на практиці власний суб'єктний досвід в галузі фахового самовизначення та самореалізації на основі усвідомленої саморегуляції своєї навчально-професійної діяльності [15; 16].

Варто зазначити, що діяльність педагога надзвичайно різноманітна, оскільки він повинен уміти викладати, займатися організаторською, методичною, позашкільною, науково-дослідною діяльністю, а також діяльністю, спрямованою на самоосвіту, самовиховання, безперервний професійний саморозвиток. Це потребує від педагога особливих індивідуальних якостей, здатності адаптуватися до професійного середовища та успішно виконувати свої функціональні обов'язки, а головне – осмислено ставитися до себе як суб'єкта фахової діяльності, що вимагає від нього готовності до безперервного професійного саморозвитку.

Зміст фахової підготовки майбутнього вчителя музики має бути спрямований на поглиблення та інтеграцію загальнокультурних, психолого-педагогічних і

спеціальних музичних знань з метою створення спеціальних умов для формування сучасного вчителя-просвітителя, фахівця широкого гуманітарного профілю. Це передбачає оволодіння комплексом психолого-педагогічних, педагогічних і музично-виконавських компетенцій¹, однією з яких, безумовно, можна вважати готовність до професійного саморозвитку.

Особливо важливим видом діяльності майбутніх бакалаврів музичного мистецтва є інструментально-виконавська підготовка, яка також сприяє професійному саморозвитку майбутніх педагогів-музикантів.

На необхідності якісного оволодіння музичним інструментом наголошує Н. Мозгальова, оскільки учитель музичного мистецтва постійно виступає в ролі виконавця, ілюстратора, концертмейстера на уроках і позакласній роботі, використовуючи складний і різноплановий репертуар. Відповідно до програми вчителю необхідно виконувати багато творів, показувати фрагменти з опер, балетів, симфоній. Змістом інструментально-виконавської підготовки стають твори різних стилів (бароко, класицизм, романтизм, неокласичні стилі), жанрів і форм (сюїти, прелюдії та фуги, сонати, концерти, п'єси та етюди). При цьому, зміст повинен відповідати вимогам системності, що дозволяє вивчати музичний матеріал у логічній послідовності, за якою наступне ґрунтується на попередньому і складає цілісність. Тому вкрай необхідно вже на першому курсі підвести учня до розуміння важливості професійного володіння музичним інструментом та якнайширшого ознайомлення з нотною літературою [8].

Для професійного саморозвитку майбутніх педагогів важливо включати в індивідуальні плани студентів твори для самостійного опрацювання, які стали стимулятором творчо-пошукової діяльності. Цей вид роботи найкращим чином впливає на формування інтелектуально-творчої ініціативи, сприяючи розвитку музично-образного та аналітичного мислення. Наприклад, основу репертуару, який ми пропонували для самостійного вивчення, складали твори шкільної програми. Студенти могли самі обирати собі матеріал для цього виду роботи із улюблених творів, з репертуару друзів чи улюблених виконавців.

Ми прагнули розвивати у студентів мотивацію самовдосконалення, стимулюючи їх до самостійної творчості. Кожний урок будувався такти чином, щоб студент міг самостійно ставити перед собою і розв'язувати нові завдання. Якщо спочатку ми доручали виконувати прості завдання (проставити нескладну аплікатуру, завершити редагування штрихів), то згодом завдання ускладнювалися в художньому відношенні (самостійно зробити аналіз засобів музичної виразності, знайти необхідні прийоми для втілення певного емоційного настрою), а далі ми пропонували самостійно вивчити та інтерпретувати новий твір.

Ми вважали за доцільне також приділяти увагу таким практичним навичкам як імпровізація та написання власного акомпанементу. Розвиток здатності до цих видів діяльності розглядається нами не як самоціль, а як фактор продуктивного формування творчої особистості педагога-музиканта. Серед завдань на удосконалення імпровізаційних умінь були такі:

1. У вказаній мелодії змінити по черзі всі засоби музичної виразності (лад, розмір, темп, регістр, штрихи тощо).
2. Імпровізувати мелодію на основі певного ритмічного малюнка.
3. Використовуючи дану мелодію, варіювати жанр.
4. Імпровізація мелодії при незмінному акомпанементі та інші.

Педагоги-дослідники відзначають, що навчити творчості не можна, але можна створити умови для виникнення, активізації творчого імпульсу. Ці умови створюються під час систематичного, цілеспрямованого просування студентів у розвитку творчих умінь через засвоєння техніки читання з листа, транспонування, підбір музики по слуху до вищих форм творчих проявів – написання акомпанементу чи твору та імпровізації, а також у результаті спільної діяльності і особистісного спілкування студентів з педагогом.

Головне призначення комплексу педагогічних впливів у даному випадку полягає в активізації проблемної ситуації: спонукати студента до творчості, використовуючи для цього різні засоби розвитку самостійної активності (на відміну від традиційної педагогіки, коли творчий акт бере на себе викладач). Мета цього комплексу впливів – у духовному розкріпаченні особистості і практичному засвоєнні закономірностей музичної мови в процесі творчого пошуку. Отже, засобами інструментального виконавства також можна спонукати студентів до професійного саморозвитку.

Висновок.

Підсумовуючи зазначимо, що поняття «готовність майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до безперервного професійного саморозвитку» визначаємо як здатність студентів здійснювати цілеспрямовану рефлексивну діяльність, пов'язану з проєктуванням і реалізацією якісних змін своєї особистості, й реалізувати на практиці власний суб'єктний досвід у галузі професійного самовизначення та самореалізації на основі усвідомленої саморегуляції своєї навчально-професійної діяльності.

Перспективним вважаємо напрямок, який стосується формування готовності майбутніх бакалаврів музичного мистецтва до безперервного професійного саморозвитку у процесі вивчення конкретних фахових дисциплін.

Література:

1. Бондаренко, Л. А. (2014). Формування готовності майбутнього вчителя музики до професійного саморозвитку у процесі інструментально-виконавської підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 235 с.
2. Горностай, П. П. (1990). Готовність особистості до саморозвитку як психологічна проблема. *Проблема саморозвитку особистості: методологія і практика*. Луцк, С. 126-138.
3. Карташова, Ж. Ю. (2012). Методика фахової підготовки майбутніх учителів музики в процесі інтеграції музично-виконавських дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ. 20 с.
4. Кужельний, А. В. (2014). Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Переяслав-Хмельницький, 20 с.
5. Кузікова, С. Б. (2011). Психологія саморозвитку : навч. посіб. Суми: МакДен, 149 с.
6. Книга національної освіти України. Акад. пед наук України; за ред. В. Г. Кременя. К., 2009 (1) <http://refdb.ru/look/1238872-p6.html>
7. Колодницька, О. Д. (2012). Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проєктних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький : Б.В., 20 с.
8. Мозгальова, Н. Г., Барановська, І.Г. (2017). Теоретичне обґрунтування творчої самореалізації студентів *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Вип. 22 (27) ч. 2. С. 39-43.

9. Остапенко, Е. О. (2015). Формування готовності майбутніх економістів до професійного саморозвитку : дис. ... канд. пед. наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Інститут вищої освіти НАПН України, Київ, 250 с.
10. Остапчук, О. (2007). Професійний саморозвиток і самопроекування в системі педагогічної освіти. *Шлях освіти*. № 4. С. 13-18.
11. Соцький, К. О. (2014). Структура готовності студентів медичних коледжів до професійного саморозвитку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. № 1. С. 55-62.
12. Фрицюк, В. А. (2016). Діагностика ціннісного усвідомлення майбутніми педагогами необхідності цілеспрямованого професійного саморозвитку. *Український педагогічний журнал*. № 4. С. 78-87.
13. Фрицюк, В. А. (2016). Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутнього педагога до неперервного професійного саморозвитку. *Неперервна професійна освіта. Теорія і практика*. № 3-4. С. 127-132.
14. Шестакова, Т. В. (2006). Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 250 с.
15. Frytsiuk, V. (2016). Assessment of future teachers' preparedness for professional self-development. *Science and Education*, (10), pp 189-194.
16. Frytsiuk, V., Brylin, B., Zavalnyuk, A., Fritsiuk, V. M., Mykhailysheh, O. (2022). Implementation of information technology into the education of music teachers. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. Volume 22(6), Atlanta. Pp. 35-43.

FRYTSIUK Valentyna, MOSKVICHOVA Julia, FRYTSIUK Vasyl.
Training of future bachelor of musical arts for professional self-development.

The article describes certain aspects of the study of readiness for professional self-development of future bachelors of musical art. The importance of readiness for professional self-development of future bachelors as a necessary professional quality has been proven. The preparation of future bachelors of musical art for professional self-development is defined as a part of professional training. This part combines all components of the educational process of a pedagogical university. It was emphasized that professional training of students should be combined with general pedagogical training. It is indicated that it is necessary to develop the readiness of future teachers for professional self-development in stages. It is proven that the problem of professional self-development of future bachelors of musical art should be considered as readiness for its implementation. Readiness for professional self-development is described as a personal quality. This quality implies a conscious desire for personal and professional growth. This quality also combines a cognitive, emotional, personal, behavioral component. The abilities of the individual, his spiritual and intellectual potential, interests, beliefs, aspirations are also important. This quality is manifested in an active, creative position in the process of learning about the surrounding world. Emphasis is placed on the importance for future professional activity of preparation for playing a musical instrument. The music teacher constantly acts as a performer, illustrator, concertmaster in class. He must be able to use a complex and diverse repertoire. Professional mastery of a musical instrument is one of the signs of performance and professional skill of future bachelors of musical arts. Professional mastery of a musical instrument must be constantly improved.

Keywords: future teachers, professional training, professional self-development, bachelors of musical art.

References:

1. Bondarenko, L. A. Formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia muzyky do profesiinoho samorozvytku u protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky [Formation of readiness of the future music teacher for professional self-development in the process of instrumental and performing training]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoy osvity. Kyiv, 2014. 235 s. [in Ukrainian]

2. Hornostai, P. P. Hotovnost lychnosty k samorazvytyiu kak psikhologhycheskaia problema [Individual readiness for self-development as a psychological problem]. Problema samorazvytyia lychnosty: metodolohyia y praktyka. Lutsk, 1990. S. 126-138. [in Ukrainian]
3. Kartashova, Zh. Yu. Metodyka fakhovoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi intehratsii muzychno-vykonavskykh dystsyplin [Methodology of professional training of future music teachers in the process of integration of musical and performance disciplines]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. Kyiv. 2012. 20 s. [in Ukrainian]
4. Kuzhelnyi, A. V. Formuvannia hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia tekhnolohii [Formation of readiness for professional self-development of the future technology teacher]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoy osvity. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2014. 20 s. [in Ukrainian]
5. Kuzikova, S. B. Psykholohiia samorozvytku [Psychology of self-development]: navch. posib. Sumy : MakDen, 2011. 149 s. [in Ukrainian]
6. Knyha natsionalnoi osvity Ukrainy [Book of national education of Ukraine]. Akad. ped nauk Ukrainy; za red. V. H. Kremenii. K., 2009 (1) <http://refdb.ru/look/1238872-p6.html> [in Ukrainian]
7. Kolodnytska, O. D. Stymuliuvannia profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia humanitarnoho profilu zasobamy proektnykh tekhnolohii [Stimulation of the professional self-development of the future teacher of the humanitarian profile by means of project technologies]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoy osvity. Khmelnytskyi : B.v., 2012 . 20 s. [in Ukrainian]
8. Mozghalova, N. H., Baranovska , I.H. (2017). Teoretychne obhruntuvannia tvorchoi samorealizatsii studentiv Naukovyi chasopys NPU im. M.P.Dragomanova. Serii 14. Teoriia i metodyka mystetskoy osvity. Vyp. 22 (27) ch. 2. S. 39-43. [in Ukrainian]
9. Ostapenko, E. O. Formuvannia hotovnosti maibutnikh ekonomistiv do profesiinoho samorozvytku [Formation of readiness of future economists for professional self-development]: dys. ... kand. ped. nauk 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoy osvity. Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, Kyiv, 2015. 250 s. [in Ukrainian]
10. Ostapchuk, O. Profesiinyi samorozvytok i samoproektuvannia v systemi pedahohichnoi osvity [Professional self-development and self-design in the system of pedagogical education]. Shliakh osvity. 2007. № 4. S. 13-18. [in Ukrainian]
11. Sotskyi, K. O. Struktura hotovnosti studentiv medychnykh koledzhiv do profesiinoho samorozvytku [The structure of medical college students' readiness for professional self-development]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii : Pedahohika. 2014. № 1. S. 55-62. [in Ukrainian]
12. Frytsiuk, V. A. Diagnostyka tsinnisnoho usvidomlennia maibutnimy pedahohamy neobkhidnosti tsilespryamovanoho profesiinoho samorozvytku [Diagnostics of value awareness by future teachers of the need for purposeful professional self-development]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. 2016. № 4. S. 78-87. [in Ukrainian]
13. Frytsiuk, V. A. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnoho pedahoha do neperervnoho profesiinoho samorozvytku [Organizational and pedagogical conditions for the formation of the future teacher's readiness for continuous professional self-development]. Neperervna profesiina osvita. Teoriia i praktyka. № 3-4. 2016. S. 127-132. [in Ukrainian]
14. Shevchenko, Yu. A. Instrumentalno-vykonavska kompetentnist maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [Formation of readiness of future teachers for professional self-improvement]. International Scientific Journal «Internauka». URL: <http://www.inter-nauka.com/> [in Ukrainian]
15. Frytsiuk, V. Assessment of future teachers preparedness for professional self-development. Science and Education, (10), 2016. pp 189-194. [in English]
16. Frytsiuk, V., Brylin, B., Zavalnyuk, A., Fritsiuk, V. M, Mykhailyshen, O. Implementation of information technology into the education of music teachers. Journal of Higher Education Theory and Practice. Volume 22(6), 2022. Atlanta. Pp. 35-43. [in English]